

Nowe Miasto nad Wartą נובה מיאסטו על נהר הוורטה/ קומוז'ה

האזכור המוקדם ביותר המאשר את נוכחותם של היהודים בנובה מיאסטו על נהר הוורטה (בגרמנית: Neustadt an der Warthe) הוא מ-1507. הם מופיעים אז ברשימת הנישומים במס ההכתרה. במאות השנים הבאות לא הייתה כנראה הפרעה להתיישבות היהודים. ב-1674 צוינה נוכחותם של 18 יהודים (שהיו 12,9 אחוז מכלל התושבים), ב-1765-146, ב-1794-149 (24 אחוז), ב-1835-441, ב-1843-628 (4, 48 אחוז), ב-1858-355 (1, 35 אחוז), ב-1871-382 (3, 30 אחוז), ב-1895-122 (7, 10 אחוז), ב-1912-56 (3, 5 אחוז).

הקהילה הרשמית קמה לבטח במאה ה-17. ב-1759 הקהילה שקעה בחובות לכנסייה בגוגולב בסך 100 פלורין. במאות ה-17 עד ה-18, התקבע מיקומם הסוציוטופוגרפי של היהודים בחלל העיר וזה לא השתנה במאות השנים הבאות. הם התגוררו בעיקר סביב הרחוב ז'קובסקה וגארנצ'ארסקה, שם גם רוכזו האלמנטים המרכזיים של התשתית הקהילתית. בית העלמין הוא היוצא מהכלל, והוא נוסד ב-1765 בשטחו של הכפר קומוז'ה (כעת קומוז'ה נובומייסקי).

במחצית הראשונה של המאה ה-19, באזור נובומייסקי התעוררה תחרות בין מצדדי ההשכלה לבין תומכי המסורת. אלה האחרונים התגודדו סביב בית המדרש ועם הזמן התאגדו באגודת "בית המדרש" (*Beth-hamidrasz Verein*), שהמשיכה את לימודי התלמוד שהחל הרב שלמה אליאס בשנות ה-20 של המאה ה-19. ב-1861 האגודה מנתה 19 חברים וב-1865 מנתה כבר 30. הרב המקומי בשנות ה-30 וה-40 של המאה ה-19, לייזר שטראסר, היה היחיד מהשטחים של הנסיכות הגדולה של פוזנן שמחה נגד קיום ועידות רבנים המשויכים לתנועה הרפורמית הרדיקלית. עוד בשנות ה-40 של המאה ה-19, בשטחה של נובה מיאסטו לא נאמרו דרשות בשפה הגרמנית. אולם בהדרגה התרבו תומכי המודרניזציה ועל כך העיד גם מספר היהודים שקיבלו אזרחות, ואלה, ברובם, עסקו במלאכה. ב-1830 הם היו 46 (31 חייטים, מעבד עור אחד, שני כובענים, ארבעה שוחטים, ארבעה אופים, יוצר תכשיטים אחד, שני זגגים ושני מבשלי-סבון). ב-1837, 77 וב-1846-76.

עמדות שמרניות לא היו אופייניות רק לסביבתם של יהודי נובה מיאסטו, בייחוד במחצית הראשונה של המאה ה-19. הדבר נגע גם לרוב הנוצרי השולט, שדרש הפרדה מוחלטת מהציבור היהודי. העירייה הודיעה באופן פומבי שהיהודים חייבים לשמור על האיסור של קבורה לפני תום 75 השעות מעת הפטירה. הקהילה היהודית בתשובתה למושל המחוז, שהיא מקיימת את האיסור הזה מזמן וקוברת את המתים רק באישור רפואי. ב-1840, בעת תהלוכה דתית נוצרית בחג הלחם והיין הקדושים (קורפוס כריסטי) היהודים נקראו בפומבי, בשפה הפולנית, לא להיראות ברחוב בעת התהלוכה "אלא עם ראש חשוף". באחד הימים הכומר המקומי אסר מיוזמתו שתי יהודיות, אחיות בנות 15 ו-16, במנזר, מאחר שכביכול אלה הביעו את רצונן להתנצר. רק בהתערבות אישית של ראש המשטרה, הדבר נמנע. הבנות שוחררו וראש המשטרה אישית לקח אותן לביתן. ב-1835 התקיימו בחירות לשלטונות העיר ואירע המקרה שתאריך הבחירות חל בחג יהודי, על כן היהודים לא השתתפו בהן.

לרשות הקהילה עמד בית כנסת. ב-1849 בית הכנסת הישן קיבל תקנון (*Synagogen-Ordnung*). בית כנסת חדש, הניצב בפינת הרחובות ז'מקובה וגארניצ'אבסקה נחנך ב-3 בספטמבר 1874. בסמוך לו, ברחוב גארנצ'אבסקה, נחנך ב-1871 מבנה חדש לבית ספר קהילתי (*Elementarschule*) שמומן על ידי הקהילה כבר מ-1829. המורים בו היו: אהרון גולדשמיט (בסביבות 1830), גוטלוב בורגהיים, לוי יהודה הארלם (1834-1842), בראף (1843), בורהראדט וולף (1844-1868), ס. יעקובסון (1872-1890), י. אוירבך (1899-1903). מספר התלמידים בבית הספר היהודי היה מקרי ותלוי בשינויים הדמוגרפיים שחלו אצל יהודי נובה מיאסטו. ב-1838 היו 84 תלמידים, ב-1842-93, ב-1849-100, ב-1858-80, ב-1863-52, ב-1878-50, ב-1899-16, ב-1903-12. בית ספר זה חוסל אחרי 1903 והבניין הוסב לבית מגורים אשר שרד עד ימינו.

רבני הקהילה שכיהנו ברבנות בנובה מיאסטו היו: יעקב אברהם בן נחמן מלאסקי (בסביבות 1792-1810), יעקב תאומים (1812 לערך), סלומון (1819-1821 בקירוב), אליה בן יוסף שפירו (1822-1825), יעקב בן אלקנה (1825-1830), מנחם נחום בן יעקב (1825-1830), שלום בן אליהו, הידוע גם בשם שלומה אליאס (1825-1830), לייזר שטראסטר (שנות ה-40 של המאה ה-19), ישראל יוסף (1874-1877), שלמה לוי (1877 עד 1899?). החל מ-1899

יהודי נובה מיאסטו היו כפופים לרבנות בירוצ'ין. את פעילותם השלימו האגודות הדתיות, שקיבלו מעמד רשמי במאה ה-19. ביניהן היו: אגודת הקבורה "חברה קדישא", שכפי הנראה התחברה לאגודת הטיפול בחולים ויצרה את אגודת הטיפול בחולים ואגודת הקבורה (*Krankenpflege und Bestattungsverein*) וכן אגודת הנשים (*Frauenverein*) ואגודת השניידר חבורה.

לאחר חידוש עצמאותה של פולין מספר היהודים במקום ירד באופן דרסטי והגיע עד לאפס עוד לפני פרוץ המלחמה. ב-1921 התגוררו כאן 16 יהודים, ב-1929-6 וב-1937- אחד (0,1%).

בית העלמין היה קיים מ-1765, בשטחו של הכפר קומוז'ה (כעת קומוז'ה נובומייסקי), ליד הכביש קומוז'ה-רוגוסקו, למרגלות תל הניצב מעל הנהר ורטה. צורת חלקת בית הקברות הייתה קרובה לזו של חצי עיגול שיסודו מצד כביש עפר המוביל לכפר קומוז'ה. מול שטח בית העלמין, מחוצה לו, היו שני בניינים. קרוב לוודאי שהיה זה ביתו של השומר או בית טהרה וכן בניין טכני (לדוגמה לאכסון כרכרות לוויית). בשלהי המאה ה-19 וראשית ה-20, כפי שאנחנו רואים בתצלומים, בית העלמין גודר בגדר אבנים או אבנים ולבנים. נמצאו בו מצבות רבות. ידוע כי נקברו פה רבנים: מנחם נחום, יעקב אברהם ושלמה אליאס וכן החזן והשוחט מרקוס לוין. בית העלמין תפקד עד ראשית שנות ה-30 של המאה ה-20.

כעת בית העלמין נעול ומצוי בחורבנו. במקום נמצא מין כור אבני חצץ, שאחריו נותרו בורות גדולים, שבחלקם מצמיחים יער. בשטח עדיין ניתן למצוא קטעי מצבות בודדים. אחד מתושבי קומוז'ה נזכר: "כשהייתי בבית ספר יסודי, הלכנו לשם לטיול ביום הילד ומאוחר יותר לעשות סקי. בשנות ה-70, כאשר נבנה הגשר החדש שעל הוורטה, הביאו משם חול ליצירת תלי מגן לבניית כביש מהגשר לתחנת הדלק הסמוכה. בין החול שהובא לשם נמצאו גם עצמות, גולגולות, חלק גדול מאוד של בית העלמין היהודי נהרס ללא אפשרות לשקמו. נותר רק חלק מיסודות הבית של השומר. על השטח שנהרס נשתלו אלונים [...]". במוזיאון המחוזי בירוצ'ין מצויה אחת המצבות מבית העלמין בקומוז'ה. היא שייכת לפייגה'לה, בת ליצחק הכהן, שנפטרה בכ' בכסלו ה'תר"ט, 15 בדצמבר 1848.

ביבליוגרפיה

- Ciesielska A., *Dzieje Nowego Miasta nad Wartą*, Poznań 2006
- *Dzieje Nowego Miasta n. Wartą i jego Kurkowego Bractwa Strzeleckiego z okazji trzechsetlecia Bractwa 1637–1937*, Poznań 1937.
- Guldon Z., Wijaczka J., *Ludność żydowska w Wielkopolsce w drugiej połowie XVII wieku*, [w:] *Żydzi w Wielkopolsce na przestrzeni dziejów*, Poznań 1995.
- Heppner A., Herzberg I., *Aus Vergangenheit und Gegenwart der Juden und der jüdischen Gemeinden in den Posener Landen*, Koschmin – Bromberg 1904– 1909, ss. 645, 647–648.